

УДК 130.123.1:37

ВОЗНЯК Володимир – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, індекс 82100, Україна (volim_s@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6877-3785>

ВОЗНЯК Степан – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, індекс 76000, Україна; докторант кафедри філософії, соціології та політології, Державний торговельно-економічний університет, вулиця Кіото, 19, Київ, індекс 02156, Україна (stepanwozniak@gmail.com).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2268-5736>

КУРТИЙ Олег – аспірант кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, індекс 82100, Україна (ihaveamillion2016@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4531-4657>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.50.1>

Бібліографічний опис статі: Возняк, В., Возняк, С., Куртий, О. (2025). Взаємозв'язок принципів і законів діалектики: філософсько-освітній контекст. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 50, 11–23, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.50.1>

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИНЦИПІВ І ЗАКОНІВ ДІАЛЕКТИКИ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ КОНТЕКСТ

Мета роботи. У статті розкривається методологічна роль взаємозв'язку принципів і законів діалектики для сучасної педагогічної теорії та практики, при цьому теоретична діалектика принципово відрізняється від ідеологізованої позитивістської версії «діамату». **Методологія.** Засобами

досягнення поставленої мети постає сама діалектика у її класичному варіанті, виражена через необхідні категоріальні зв'язки. Тим самим вона розуміється як логіка і теорія пізнання, доведені до етики, естетики і тим самим до мислячої педагогіки. **Наукова новизна.** У статті обґрунтовується думка, що саме через адекватне розуміння взаємозв'язку принципів і законів класична діалектика може стати необхідною і достатньою методологією дійсної педагогічної теорії та практики. Водночас наголошується на необхідності розрізнення сфер наявного буття, сутності та поняття. Значимість діалектики для педагогіки не можна інтерпретувати як певне «застосування» у педагогіці і до педагогіки деяких принципів і законів діалектичної філософії, виражених у формі «об'єктного знання». Діалектика має стати діяльною здатністю педагога. Педагогічна наука, щоб стати дійсно рефлексивною теорією, повинна вийти на власне категоріальний рівень осмислення свого предмета, повинна навчитися адекватно працювати з категоріями. Так забезпечується адекватна реалізація принципу тотожності мислення і буття. Тільки за таких умов педагогіка набуде реальної, сутнісної адекватності своєму специфічному предмету – становленню людської суб'єктивності і стане здатною забезпечувати гармонійний розвиток особистості. **Висновки.** Якщо педагогіка насправді стурбована процесами побудови власне людського в людському індивіді, вона жодним чином не повинна оминати діалектичної методології, розуміння внутрішнього зв'язку принципів і законів діалектики. Нехтування цим взаємозв'язком ставить перешкоди на шляху реалізації в педагогіці принципів та законів діалектики. При цьому вчителі повинні змістовно оволодівати теорією діалектики. Якщо ж педагогіка обмежується лише виконанням «соціального замовлення», «соціалізацією», процесами адаптації індивідів до соціальних структур, то вона може продовжувати «гратися» у новомодні загальнонаукові методології. Роль самопізнання освіта здатна реалізувати лише по мірі оволодіння діалектико-логічною методологією.

Ключові слова: освіта, діалектика, принципи діалектики, закони діалектики, тотожність мислення і буття, самопізнання.

VOZNIAK Volodimir – Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after professor Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko str., 24, Drohobych, postal code 82100, Ukraine (volim_s@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6877-3785>

VOZNIAK Stepan – Philosophy Doctor, Assistant Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, T. Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76015, Doctoral researcher at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science, State University of Trade and Economics, 19, Kyoto str., Kyiv, Ukraine, postal code 02156. (stepanwozniak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2268-5736>

DOI:

KURTIY Oleg – Postgraduate of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after professor Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko str., 24, Drohobych, postal code 82100, Ukraine (ihaveamillion2016@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4531-4657>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.50.1>

To cite this article: Vozniak, V., Vozniak, S., Kurtiy, O. (2025). Vzaïmozv'язok pryntsyypiv i zakoniv dialektyky: filosofsko-osvïtnii kontekst. [The relationship between the principles and laws of dialectics: philosophical and educational context]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 50, 11–23, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.50.1>

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PRINCIPLES AND LAWS OF DIALECTICS: PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL CONTEXT

Summary. The article reveals the methodological role of the interrelation of the principles and laws of dialectics for modern pedagogical theory and practice, while theoretical dialectics is fundamentally different from the ideologized positivist version

of «diamat». **Methodology.** The means of achieving this goal is dialectic itself in its classical version, expressed through the necessary categorical relations. Thus, it is understood as a logic and theory of knowledge, brought to ethics, aesthetics, and thus to thinking pedagogy. **Scientific novelty.** The article substantiates the idea that it is through an adequate understanding of the relationship between principles and laws that classical dialectics can become a necessary and sufficient methodology for real pedagogical theory and practice. At the same time, the author emphasizes the need to distinguish between the spheres of existence, essence, and concept. The significance of dialectics for pedagogy cannot be interpreted as a certain «application» in the pedagogy of some principles and laws of dialectical philosophy expressed in the form of “object knowledge”. Dialectic should become an active ability of the teacher. To become a truly reflective theory, pedagogical science must reach the actual categorical level of comprehension of its subject and must learn to work adequately with categories. This ensures adequate implementation of the principle of the identity of thinking and being. Only under such conditions will pedagogy acquire real, essential adequacy to its specific subject - the formation of human subjectivity - and become capable of ensuring the harmonious development of the individual. **Conclusions.** If pedagogy is concerned with the processes of building the human in the human individual, it should in no way bypass dialectical methodology, understanding the internal connection between the principles and laws of dialectics. Neglecting this relationship puts obstacles in the way of realizing the principles and laws of dialectics in pedagogy. At the same time, teachers must master the theory of dialectics in a meaningful way. If pedagogy is limited to fulfilling the «social order», «socialization», and the processes of adaptation of individuals to social structures, it can continue to «play» with newfangled general scientific methodologies. Education is able to realize the role of self-knowledge only to the extent of mastering dialectical-logical methodology.

Key words: education, dialectic, principles of dialectic, laws of dialectic identity of thinking and being, self-knowledge.

Постановка проблеми. Гострота кризи у сучасній освіті в Україні зумовлює необхідність пильної уваги до методологічних засад педагогічної теорії. Певна методологічна

безпорадність як педагогічної теорії, так і педагогічних практик не викликає жодних сумнівів. На думку авторів статті, такий стан зумовлений нехтуванням надбань теоретичної діалектики як логіки і теорії пізнання, як етики, естетики та мислячої педагогіки. Проте саме діалектика як теорія і метод здатна сприяти як адекватному осмисленню природи суперечностей, що накопичуються в царині освіти, так і пошуку шляхів розумного їх розв'язання.

Метою статті є спроба обґрунтувати взаємозв'язок принципів і законів діалектики та його значення для педагогічної теорії та освітніх практик. Ми переконані в тому, що нерозуміння цього взаємозв'язку ставить перешкоди на шляху вкрай необхідної реалізації в педагогіці принципів та законів високої діалектики. При цьому розглядається реалізація принципу тотожності мислення і буття в освітньому процесі та умови розгортання останнього в ракурсі власне самопізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно ж діалектики як методології у вітчизняних публікаціях, окрім ґрунтовного підручника В.П. Лисого (Лисий, 2014), можна зустріти лише деякі згадування про неї як один із можливих методів дослідження (Петрушенко, 2005, с. 28–53; Ліпін, 2018, с. 7–22).

Одним із авторів даної статті були дослідження та актуалізовані такі проблеми, що пов'язані з темою запропонованих матеріалів: значення класичної діалектики для педагогіки (Возняк, 2021), розвиток як повернення до себе (Возняк, 2024), принцип всезагального зв'язку в діалектиці крізь призму концепту «всеедність» (Возняк, 2020), діалектика якісних і кількісних змін стосовно освітніх інновацій (Возняк, Войтків, 2020), діалектика як логіка моральнісного стосунку (Возняк, 2018). Разом з іншими авторами, В. Возняк критично переосмислює філософсько-освітній вимір розуміння поняття у діалектиці (Возняк, Хазін, 2021), філософсько-освітнє значення принципу діалектичної суперечності (Возняк В., Возняк О., Возняк С., 2022).

Також необхідно згадати фундаментальні праці київського філософа-діалектика В.О. Босенка «Загальна теорія розвитку» (2024a) та «Виховати вихователя» (2024b). В англomовній філософській літературі можна вказати лише на публікації Девіда Бекхарста (1991, 2023), Славої Жижека (2018), Корінни Лотц

(2019), Вессі Ойтінена (2011), в яких звертається увага на особливості діалектики як такої.

І все ж діалектика як логіка і теорія пізнання, на нашу думку, у сучасних дослідників ще недостатньо розгорнута в напрямку до педагогіки (а сучасна педагогіка відверто байдужа до теоретичної діалектики). Тим більше, що повністю відсутні дослідження, які розглядали б філософсько-освітній вимір самого взаємозв'язку принципів і законів діалектики.

Виклад основного матеріалу. Навряд чи варто повторювати, що автори під діалектикою аж ніяк не розуміють наскрізь просякнутий позитивізмом та ідеологією «діамат». Йдеться про класичну діалектику у її кращих взірцях. Саме така діалектика як теорія та метод має входити у тканину освітньої діяльності і входити як *діяльна здатність самого педагога*, а не у вигляді зовнішнього застосування, використання тих чи інших «діалектичних» принципів, законів, категорій.

Однак саму діалектику варто розуміти теоретично, тобто – рефлексивно-діалектично. Недаремно В.О. Босенко свого часу застерігав від «зовнішньої діалектики», тобто – від суто емпірично-розсудкового тлумачення її змісту. До речі, саме у своїй праці «Загальна теорія розвитку» (Босенко, 2024а) він представив найбільш повне і раціонально продумане розуміння взаємозв'язку як законів діалектики, так і її принципів.

Відомо, що центральними принципами діалектики постають принцип всезагального зв'язку та принцип розвитку. Зазвичай їх чомусь розглядають окремо, проте та за такого варіанту ми аж ніяк не зрозуміємо ані розвитку у його істотності, ані всезагального зв'язку. До речі, саме *всезагальне* має братись на категоріальному рівні (за Гегелем) у контексті розпізнання абстрактно-загального і конкретно -всезагального. Діалектично зрозумілий всезагальний зв'язок виявляє себе як істинна всеєдність (Возняк, 2020). Причому всеєдність за своєю природою є ідеальною реальністю. Для того, щоб це зрозуміти, потрібно саму категорію «ідеальне» розуміти принаймні на рівні Е. Ільєнкова та М. Ліфшиця, інакше нічого не вийде.

Розвиток як такий стає адекватно зрозумілим лише у контексті всезагального зв'язку (всеєдності), і навпаки. Істинна всезагальність універсального розвитку розкривається саме

тут. Як весь час стверджує В.О. Босенко, сутність розвитку – у розвиткові сутності. Тому не треба розглядати окремі часткові ситуації («прикладні») і примірювати на них деякі ознаки «розвитку», запозичені із буденного уявлення. А так часто і робиться в педагогічній літературі, коли розвиток учня, дитини, студента тлумачиться як певне «вдосконалення», «поліпшення», «прогресу», набуття чогось «нового». Розвиток у суто діалектичному розумінні постає єдністю виникання і щезання, прогресу і регресу, перервності і неперервності, як процес виникнення, розгортання і розв'язання внутрішніх суперечностей.

Не можна розвиток розглядати тільки на рівні наявного буття. За Г. Гегелем, це категорія сфери поняття. Так львівський філософ Василь Лисий спеціально наголошує на необхідності чіткого розрізнення сфери наявного буття, сфери сутності та сфери поняття: на першому рівні панує перехід як такий, на другому – рефлексія, на третьому – власне розвиток (Лисий, 2014).

У філософсько-освітньому вимірі сказане повинно розкриватись наступним чином: не ми повинні «розвивати» дитину як певний об'єкт прикладання наших педагогічних зусиль та впливів. Ми як педагоги повинні подбати про *розвиток тієї цілісності взаємин* з іншими людьми та світом, у котру вплетена дитина з необхідністю – як повноправний суб'єкт цих взаємин. Має розвиватись спів-буттєва спільність (як справжнісінька подія), яка і є осередком освіти як такої.

Сутність розвитку в діалектиці розкривається через її достатньо відомі закони. Якщо їх брати поодинокі, окремо один від одного, ми не здатні будемо зрозуміти ані їх суті, ані їх місця у процесі розвитку.

Абстрактне, тобто однобічне, поверхове тлумачення цих законів реальній педагогіці нічого путнього дати не може. Наприклад, треба збільшувати кількість виховних «заходів», різноманітних «впливів» на дитину – і тоді очікувати появу «нової якості» у її розвитку. А не виходить, значить – діалектика безпорадна. Проте самий закон взаємного переходу кількості і якості треба розуміти адекватно. Не будь-яка кількісна зміна, не будь-яке накопичення кількісних змін веде до якісних перетворень, але лише таке, що вичерпує міру. Адже змінюється певна кількість якихось певних якостей, і коли така зміна вичерпує

(порушує) міру (як єдність визначених якості і кількості) відбувається перехід до нової якості, до нової міри, яка має свою єдність якості і кількості. Перехід цей – стрибкоподібний, він є «стрибком» не тому, що проходить «швидко», а через те, що він є *переривом поступовості*. Хоча самий цей «перерив» має і свою поступовість. Застосовувати таку складну діалектику кількісних та якісних змін у конкретних педагогічних ситуаціях – справа педагога. Тут філософ не допоможе: потрібно мислити самому. Філософ може лише вказати на необхідний і достатній категоріально-понятійний рівень розуміння діалектики розвитку, який поки що відбувається на рівні наявного буття.

Так само – і з діалектичним суперечностями. Відшукувати протилежності та стосунки між ними на рівні наявного буття – марна справа. Суперечність є категорією сфери сутності, а там – рефлексія як «світіння одного в іншому» і «видимість всередині самого себе» (Гегель). Значить, педагогу потрібно володіти категорією «сутність», розуміти відмінність внутрішньої суперечності від зовнішньої і розуміти, що антагонізм є виявом зовнішнього протиріччя.

А стосовно закону подвійного заперечення – непорозуміння аж за край. Здається, тут усе просто: кожен етап розвитку дитини заперечує попередній, кожен педагогічний крок («вплив») є своєрідним запереченням інших, що були раніше. Але все це лише «здається». Насправді все набагато складніше. Заперечення в діалектиці є завжди само-запереченням, а друге заперечення постає певним синтезом. Предметом наступного заперечення виступає весь попередній цикл у цілому. Саме так реалізується сходження та поступальність у розвитку. Заперечення у діалектиці – це «зняття», зберігання попереднього змісту у наступному.

Закони діалектики взаємно пов'язані наступним чином: зміна кількості всередині однієї якості є виникненням внутрішньої суперечності, де негативна сторона протилежностей є першим запереченням. Порушення міри і перехід до нової якості (міри), що відбувається стрибкоподібно, є розв'язанням внутрішньої суперечності і другим запереченням. По суті, тут не три закони, а один – закон розвитку як такого.

Якщо мова йде про взаємний зв'язок принципів та законів діалектики та його реалізацію в освітньому процесі, необхідно зачепити проблему тотожності мислення і буття. Принцип тотожності мислення і буття в освітньому процесі так чи інакше *реалізується* – навіть коли він відкидається або за ситуації повного невідання педагогами про його наявність. Річ у тім, *якому рівневі буття* відповідає той чи інший тип мислення. Рівень буття визначає спосіб мислення, і навпаки.

Зрозуміло, що дійсну, істинну тотожність буття і мислення в педагогічному процесі здатне забезпечити лише нове педагогічне мислення. Сказав же якимось Гегель: «Яке поняття, такий і труд». Розвиненому, цілісному педагогічному мисленню відповідає й гідний педагогічний труд, нелегка праця вчительства. Але якщо «поняття» недолуге, то й труд відповідно недолугий. Такий педагог «без поняття» про справжнє, істинне навчання і виховання.

Ми переконані, що *бути вчителем* – це означає *мислити*. Ось вона, тотожність мислення і буття! Думати не на рівні тих чи інших «педагогічних технологій», методичних рекомендацій, «соціального замовлення» та інше. Думати саме *на рівні мислення буття*. А це означає здійснювати рух своєї думки свідомо діалектичним чином.

Лише мислячий педагог здатний вчити мислити. Вчити мисленню – значить вводити учня у *ситуацію думки* (разом входить у таку ситуацію, щоб це належало нашій істотності, а наша істотність – суті думки як такої), а не змушувати заучувати деякі правила і принципи. Вчити громадянськості – вводити учня у ситуацію громадянськості, а не зганяти на всякі «заходи», де багато фальші, брехні, дешевої патетики. Вчити моральності – значить вводити учнів у *ситуацію моральності*, будувати всі без винятку відносини із ними як цілком моральнісні (тобто жодним чином не зазіхати на особистість іншого), а не моралізувати, «читати мораль». Саме так реалізується істинна тотожність істинного мислення і не менш істинного буття.

При цьому варто розрізнявати обчислювальне та осмислювальне разом із Гайдеггером. Це істотно прояснює специфіку сучасного освітнього процесу, що протікає в умовах нечуваного тотального зростання можливостей обміну та обробки

інформації. Адже сьогодні існують майже всі умови, щоб основним завданням педагога стало створення такого простору, в якому формується *універсальна здатність мислити*, а не проблема тієї чи іншої інформації та умінь її обробляти (славнозвісні та такі, що набили оскому, «знання, вміння, навички»), тобто – не посилення «обчислювального мислення». Йдеться про таке мислення, яке є, по суті, цілісним ставленням, зверненням, налаштованістю, інтонованістю на мислиме, є *цілісним перебуванням у сфері того, що мислиться*. Подібне розуміння мислення постає дуже значущим *саме для педагогічного процесу*, оскільки такої налаштованості не можна навчитися раз і назавжди, – тут потрібна постійна *напруга всіх сутнісних сил* людини, постійна *присутність* людини у тому, що вона мислить, що відкривається їй для мислення, що *кличе її у мислення*.

Адекватна освіта повинна свідомо сповідувати принцип тотожності мислення та буття у його *цілісності* та повноті. А це передбачає *серйозний рівень культури роботи* з категоріями. Категорії повинні підніматись до поняття, до розуміння, а поняття – рефлексивно активувати свою категоріальну будову. Освіта повинна постійно тримати під своїм *суверенним контролем* якість тих *інтелектуальних процедур*, форм і засобів, які вона застосовує, тобто – свій тип мислення. Це означає, також, *відстежування* тих рівнів буття, які відповідають цим формам. *Відстежування* тієї інтенції у людському бутті, яка пов'язана із цілісним розвитком особистості кожного, значить – з реальним утвердженням Істини, Добра і Краси. Щоб не вийшло так, що ми своєю недолугою освітянською діяльністю раптом формуємо *не той, не такий* світогляд, що сприяє олюдненню людини, а зовсім інший, протилежний.

Для впровадження в освіту свідомої діалектики вкрай необхідне *нове педагогічне мислення*, яке реально забезпечує верховенство суб'єкт-суб'єктних стосунків і активує «третій суб'єкт» освітнього процесу – культуру. Традиційна педагогічна ментальність принципово нездатна перетворити освіту на процес дійсного самопізнання. А без цього, на нашу думку, виростити гармонійно розвинену особистість практично неможливо. Адже у звичайному процесі освіти знання, що мають засвоїти учні, «цінності», які їм «прищеплюють», – мають відверто *об'єктний*

характер, характер зовнішньої реальності, яка якось протистоїть їх суб'єктивності. Нове педагогічне мислення долає такий характер взаємодії учнів з реальністю і знаннями, воно орієнтоване на те, щоб вони крок за кроком у тому, що вивчають і освоюють, *впізнавали самих себе*, ще невідомих, незнаних. Щоб вони крок за кроком у світі відкривали – самих себе. І тоді – відкривали цілий світ у самих собі.

Зрозуміло, у *талановитих педагогів* це виходить – і без свідомого застосування принципів і законів діалектики. Можемо сказати так: у них «спрацьовує» стихійна діалектика, їх не підводить їхня розвинена інтуїція (здатність продуктивної уяви»). Але реально діалектика у їх подвижницькій діяльності безперечно присутня.

Висновки. Таким чином, педагогіці суджено так чи інакше, рано чи пізно звернутись до високої, класичної діалектики і навчитися у своїх нелегкій праці здійснювати освітній процес відповідно до суті справи, відповідно до логіки становлення людської суб'єктивності. Більш діалектичного предмету у безмежному світові просто немає. Поза розумінням внутрішнього зв'язку принципів та законів діалектики будь-яка спроба їх реалізації приречена на невдачу. На наше переконання, лише здійснення освітнього процесу відповідно до діалектики, відповідно до взаємозв'язку її принципів та законів забезпечує дійсну реалізацію принципу тотожності мислення і буття. Лише за таких умов освіта може стати справжнім само-пізнанням людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Босенко В.О. Загальна теорія розвитку. URL: https://t.me/sokrat_online/142
2. Босенко В.О. Виховати вихователя. URL: https://t.me/sokrat_online/119
3. Возняк В.С. Діалектика: принцип всезагального зв'язку. *Людинознавчі студії. Серія «Філософія»*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2020. Вип. 40. С. 20–33. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200798>
4. Возняк В.С. Значення класичної діалектики для педагогіки. *Людинознавчі студії. Серія «Філософія»*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021. Вип. 42. С. 87-103. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.6>
5. Возняк В.С., Войтків Л.В. Інновації в освіті: діалектика якісних змін. *Людинознавчі студії*: збірник наукових праць Дрогобицького державного

педагогічного університету імені Івана Франка, 2020. Вип. 41. С. 39–54. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.3>

6. Возняк В.С., Хазін В.О. Розуміння природи поняття в діалектиці: філософсько-освітній вимір. *Людинознавчі студії. Серія «Філософія»* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021. Вип. 43. С. 19–25. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.43.3>

7. Возняк В.С., Возняк О.Т, Возняк С.В. Принцип діалектичної суперечності та його філософсько-освітнє значення. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022. Вип. 44. С. 96–102. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.6>

8. Возняк В.С. Розвиток як повернення до себе. URL: https://t.me/sokrat_online/5

9. Ліпін М.В. Освіта в модифікаціях сучасного світу. Київ: Київський нац. торг.-економ. ун-т, 2018. 340 с.

10. Лисий В. Діалектика : навч. посібник. Львів: НЛУ імені Івана Франка, 2014. 480 с.

11. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. Львів, Асхіл, 2005. 296 с.

12. Bakhurst D. The Heart of the Matter. Ilyenkov, Vygotsky and the Courage of Thought. Leiden, Brill, 2023. 402 p.

13. Bekharst D. Consciousness and revolution in soviet philosophy From the Bolsheviks to Evald Ilyenkov. New-York, Cambridge university press, 1991.

14. Zsizsek S. Evald Ilyenkov's cosmology: the point of madness of dialectical materialism. 2018. URL: <https://thephilosophicalsalon.com/evald-ilyenkovs-cosmology-the-point-of-madness-of-dialectical-materialism/>

15. Lotz, C. Finding Ilyenkov: How a Soviet Philosopher Who Stood Up for Dialectics Continues to Inspire. Lupus Books, London, 2019. 64 p.

16. Oittinen V. Evald Ilyenkov, the Soviet Spinozist. *Dialectics of the Ideal. Evald Ilyenkov and Creative Soviet Marxism*. /Ed. Alex Levant and Vesa Oittinen. 2011. doi: https://doi.org/10.1163/9789004246928_006

REFERENCES

1. Bosenko, V.O. (2024a). Zagalna teoriya rozvitku [General theory of development]. URL: https://t.me/sokrat_online/142 [in Ukrainian].

2. Bosenko, V.O. (2024b). Vikhovati vikhovatelya [Educate the educator]. URL: https://t.me/sokrat_online/119 [in Ukrainian]

3. Voznyak, V.S. (2020). Dialektika: princip vseagal'nogo zv'yazku [Dialectics: the principle of universal connection]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filosofia»* 40. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200798> [in Ukrainian]

4. Voznyak, V.S. (2021). Znachennya klasychnoyi dialektiky dlya pedahohiky [The value of classical dialectics for pedagogy]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofia»* 42. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.6> [in Ukrainian]

5. Voznyak, V.S., Vojtkiv, L.V. (2020). Innovacziyi v osviti: dialektika yakisnikh zmin [Innovations in education: the dialectic of qualitative change]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofia»* 41. 39–54. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.3> [in Ukrainian]

6. Voznyak, V.S., Hazin, V.O. (2021). Rozumlnnyia prirodi ponyattya v dialektitsi: filososfsko-osvitnii vymir [Understanding the nature of the concept in dialectics: philosophical and educational dimension]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofia»* 43. 19–25. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.43.3> [in Ukrainian]

7. Voznyak, V.S., Voznyak, O.T., Voznyak, S.V. (2022). Printsip dialektichnoi superechnosti ta yogo filososfsko-osvitne znachennya [The principle of dialectical contradiction and its philosophical and educational significance]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofia»* 44. 96–102 [in Ukrainian].

8. Voznyak, V.S. (2024b). Rozvitok yak povernennya do sebe [Development as a return to oneself]. URL: https://t.me/sokrat_online/5 [in Ukrainian]

9. Lipin, M.V. (2018). Osvita v modifikaciyah suchasnogo svitu [Education in modifications of the modern world]. Kyiv: Kiyivskij nac. torg.-ekon. ekonom. un-t [in Ukrainian].

10. Lisij, Vasil'. (2014). Dialektika : navch. posibnik [Dialectics: a textbook]. L'viv: NLU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

11. Petrushenko, V.L. (2005). Filosofiia znannya: ontologiya, epistemologiya, aksiologiya [Philosophy of knowledge: ontology, epistemology, axiology]. Lviv, Ashil [in Ukrainian].

12. Bakhurst, D. (2023). The Heart of the Matter. Ilyenkov, Vygotsky and the Courage of Thought. Leiden, Brill, 402 p.

13. Bekharst, D. (1991). Consciousness and revolution in soviet philosophy From the Bolsheviks to Evald Ilyenkov. New-York, Cambridge university press.

14. Zsizsek, S. (2018). Evald Ilyenkov's cosmology: the point of madness of dialectical materialism. URL: <https://thephilosophicalsalon.com/evald-ilyenkovs-cosmology-the-point-of-madness-of-dialectical-materialism/>

15. Lotz, Corinna. (2019). Finding Ilyenkov: How a Soviet Philosopher Who Stood Up for Dialectics Continues to Inspire. Lupus Books, London, 64 p.

16. Oittinen, Vesa (2011). Evald Ilyenkov, the Soviet Spinozist. Dialectics of the Ideal. Evald Ilyenkov and Creative Soviet Marxism. /Ed. Alex Levant and Vesa Oittinen. 2011. doi: https://doi.org/10.1163/9789004246928_006